

УДК 821.161.2.09 “19”

Александрова Г. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет
tria8@ukr.net

САМОРУХ В. БУДЗИНОВСЬКОГО: ВІД ПОЛІТИКА ДО ПИСЬМЕННИКА

Анотація

У статті розглянуто світоглядні позиції та ідеологічні переконання відомого на початку ХХ століття українського письменника, політика, історика В. Будзиновського. Зроблено спробу простежити вплив політичних, естетико-філософських поступів доби межі століть на художні пошуки прозаїка, простежено еволюцію світогляду митця.

Ключові слова: оповідання, повість, проза, публіцистика, ідейні переконання, державність, незалежність.

Summary

The article deals with the ideological positions and ideological convictions of the Ukrainian writer, politician, historian V. Budzinovsky, known at the beginning of the 20th century.

Key words: story, prose, publicism, ideological convictions, statehood, independence.

Яскравою постаттю в письменництві к. ХІХ–поч. ХХ століття був політичний і громадський діяч В'ячеслав Будзиновський (1868–1935), призабутий і не досить знаний українською читацькою аудиторією. Довгий час його творчість була мало дослідженою. Пов'язано це з тим, що частина творів письменника залишилась неопублікованою, інші згубилися на шпальтах раритетної галицької та діаспорної періодики, багато рукописів пропало. В СРСР творчий доробок В. Будзиновського, незважаючи на його прорадянську позицію у 20-х роках, був вилучений із відкритих бібліотечних фондів, оскільки владу не задовольняло недостатнє й неортодоксальне “радянське” письменника.

До вивчення творчості прозаїка в окремих розвідках зверталися такі літературознавці, як І. Копач, П. Карманський, Ф. Погребенник, В. Погребенник, Р. Горак, С. Андрусів, К. Ганюкова.

Формування світогляду В. Будзиновського почалося під час навчання у Львівській польській гімназії в середині 80-х років ХІХ століття. Саме тоді письменник зазнав сильного ідейного впливу М. Драгоманова, який займався пропагандою, поширенням і трансформацією ліберальних ідей у радикально-демократичні, разом із закладами “Просвіти” й українською інтелігенцією рішуче протидіяв польському засиллю в Галичині. Знайомство з М. Драгомановим спричинило до того, що В. Будзиновський покинув польську гімназію і перейшов до української.

Навчаючись на природничому відділенні філософського факультету Львівського університету, В. Будзиновський разом із Станіславом

Козловським заснував журнал "Товариш". Досвіду журнальної роботи не було, тому до співучасті в творенні часопису видавці запросили Івана Франка й Михайла Павлика. До редакції входили також О. Маковей, О. Терлецький, К. Трильовський, М. Ранкевич, Є. Козакевич. Передбачалося, що журнал буде трибуною нових прогресивних ідей, матиме виховну роль і згуртує галицьку інтелігенцію довкола ідеї служіння народу. У своїх літературно-критичних працях І. Франко зауважив: "...часопис ... має бути органом молодोї і прогресивної української партії. [...] У невеличкій програмній статті редакція обіцяє, що буде стояти на національних українських традиціях, однак вважає, що національність є рамка, яку слід заповнити здобутками нової науки і європейської культури. На цьому ж ґрунті науки і вільної дискусії редакція має намір поєднати всі ширші елементи в існуючих нині українських партіях і всі демократичні та прогресивні елементи різних національностей, що заселяють великі простори Русі" [6, 219].

У цей час В. Будзиновський вдався до літературної діяльності. 1897 року в серії "Універсальна бібліотека" було видано його соціально-побутові твори: оповідання "Стрімголов", повість "Як чоловік зійшов на пана" та збірка "Оповідання". Пізніше у передмові до історичної повісті "Гримить" (1934) сучасники письменника згадували: "Осип Маковей та інші товариші, балакаючи про якісь його політичних статей, стали раз сперечатись, Будзиновський написав би яку повість... І справді – тоді зараз-таки ніччю сів В. Будзиновський писати оповідання й за дві доби передав товаришам рукопис оповідання під заголовком "Стрімголов". Ще за кілька днів ... приніс повість "Як чоловік зійшов на пана...". Обидві повісті викликали в літературі сенсацію..." [2, 21]. Однак через брак часу й активну громадсько-політичну діяльність письменник змушений був відійти від літературної творчості.

Революційною була не лише діяльність В. Будзиновського, а і його характер, відношення до життя, що підтверджують спогади П. Карманського: "... був... безкомпромісовий, брутально простолінійний і щирий, фанатичний шовініст у відношенні до поляків (славний його висказ: "За Сян ляхів!"), незрівнянно добрий товариш при пиві, добрий розмовник і бистроумний комік, та водночас різкий і небезпечний" [4, 41].

На з'їзді РУРП у Львові (1890) В. Будзиновський вперше виступив із пропозицією внести до максимальної частини політичної програми вимогу створити власну національну державу (за п'ять років до виходу книги Ю. Бачинського "Україна Irredenta" і за десять років до появи праці М. Міхновського "Самостійна Україна"). Мінімальною політичною програмою мав бути поділ Галичини на українську й польську частини. Але І. Франко, М. Павлик та інші "старші" радикали відхилили проект утворення українськими землями самостійної адміністративної одиниці. Прихильники В. Будзиновського добилися лише внесення до програми

РУРП тези про розширення автономних прав Галичини у складі Австро-Угорської імперії.

За поширення політичних ідей австрійська влада заарештувала письменника на короткий час. Після ув'язнення О. Маковей запросив гімназійного товариша до Чернівців редагувати газету "Праця". У цьому виданні саме завдяки підтримці В. Будзиновського в жовтні-грудні 1897 року як новеліст дебютував Василь Стефаник образками з життя русівських селян. З цього приводу П. Карманський справедливо назвав В. Будзиновського "шукачем українського золота" [4, 45] – і, дійсно, останній від природи мав тонкий естетичний смак, давав дорогу в світ молодим обдарованням. Після В. Стефаніка він відкрив читачам і талант Леся Мартовича, друкуючи його твори в часописах і окремими накладками навіть усупереч заборонам прокуратури.

Наступні двадцять років (1898–1920) В. Будзиновський присвятив політичній і науково-просвітницькій діяльності. Творча перерва зумовлена тим, що на початку 1898 року через ліквідацію "Праці" він повернувся до Львова, входив до складу редакції "Діла", редагував "Видавничу спілку". В. Будзиновський був активним і знаним лідером політичного життя Галичини. У книжці "Руські радикали" (Краків, 1896) Я. Бадені писав: "Коли уступив М. Павлик, у Львові на перший план виступили рішучо, без суперників, "два молоді": Вячеслав Будзиновський та Іван Франко. Пан Будзиновський, екскандидат на доктора медицини, досить молодий, і то не тільки з огляду на боронену ним програму, є ідеальним типом скінченого агітатора. Він – енергійний, гаряче перейнятий ідеалами й покладає на них велику надію для ліпшої, більш світлої дійсності для українського селянства, не зупиняється перед перепонами, про втому не думає, як і не думає обвивати своїх мрій і бажань у бавовну, аби менше вражали" [Цит. за 3, 372–373].

Авторитет В. Будзиновського дуже зріс під час виборів до австрійського парламенту 1897–1898 років. Радикальна партія переживала кризу і як одне ціле перестала існувати. В. Будзиновський разом із товаришами за активної підтримки І. Франка та М. Грушевського наприкінці 1899 року створює націонал-демократичну партію, у програмі якої проголошується ідея утворення самостійної незалежної української держави. П. Карманський у своїх спогадах відзначив особливий темперамент В. Будзиновського: "Був до брутальности щирий. Позитивна ненавидів, на котурни героя не ставав ніколи, хоча, як ішло про громаду, він ризикував усім і виявляв чимало лицарського духа й геройства. Знав, до чого змагає, і з дороги не збочував ніколи, компроміс або половинні заходи були йому чужі" [4, 44]. Він викривав, як висловився його сучасник, "всіх ворогів народу: панів, хрунів, зрадників" [7, 5]. Через це мав постійні конфлікти з владою, що тільки збільшувало його авторитет серед народу. "Сей чоловік на муки піде, а не зрадить ні національних, ні

хлопських інтересів”, – казали селяни [7, 5]. Як кандидат від Національно-демократичної партії до віденського парламенту від округу Тернопіль-Скалат-Збараж у 1900 році він був підтриманий і радикалами, і соціал-демократами, і селянами-поляками.

Публіцист і політик, В. Будзиновський активно продовжував громадську та журналістську діяльність; розумів, що боротьба за українську державність правовими, парламентськими методами може відбуватися за умов високої національної свідомості народу, яку має формувати національна література, фольклористика, історіографія, гуманітарні науки. Для цього пильно студював історію національно-визвольної боротьби, друкував монографії (“Панщина, її початок і скасування” (1898), “Страйк чи бойкот” (1902) та інші), займався видавничою справою. Зокрема, з метою ширше пропагувати ідею незалежності він заснував у 1906 році журнал “Світ” та згуртував навколо нього найкращі тодішні літературні сили Галичини. Вихід журналу спричинився до утворення групи “Молода муза”, а українська література збагатилася першорядними поетами. Тоді, подібно до І. Франка, “вважаючи, що цей напрям орієнтує літературу на відрив од злободенних проблем життя, Будзиновський виступив з критикою “чистого мистецтва”, проти гонитви за химерною “чистою красою”, осудив втечу від життя цієї групи літераторів” [5, 25].

Змінивши напрям журналу “Світ”, В. Будзиновський друкував оригінальні та перекладні твори В. Шурата, переклади із зарубіжних літератур, акцентував увагу на історичній тематиці (роман “Перед бурею” Михайла та Людмили Старицьких, драма І. Карпенка-Карого “Сава Чалий”).

У 1907 році його обрано до парламенту Австрії, де він перебував аж до розпаду Габсбурзької монархії та утворення ЗУНР. У роки Першої світової війни брав активну участь у діяльності Спілки Визволення України, боровся за незалежність української держави.

В умовах російської окупації Галичини 1914 року розпадається націонал-демократична партія. На знак протесту В. Будзиновський виходить з керівних органів, знову залишившись без будь-яких засобів до життя. Адепт незалежної України, письменник відповідає по-чоловічому: засновує “Міщанське братство” і за його допомогою започатковує часопис “Слово”.

Напередодні проголошення ЗУНР В. Будзиновський брав участь у створенні Української Народної Ради. Поразка революції 1917–1920 років, втрата національної державності, розшматування й окупація українських земель болісно вразили українське суспільство і його політичних лідерів. Головною причиною невдач боротьби за незалежність В. Будзиновський назвав брак національної свідомості: “Хоч в роках 1918–1919 між галицькими українцями вже не було одної

національно свідомої душі і бажанєм всіх була власна національна держава, та через брак національних характерів не всі здорові вхопили за кріс, щоби стати в обороні тої держави. Найменший процент борців зі своєї верстви видала хлопська верства. З кругів міських і з школярів пребагато пішло в соціялбласти. [...] Кінцем великої роботи кількох поколінь був – наш розгром!” [1, 7–8].

У повоєнний час В. Будзиновський брав участь у створенні Української трудової партії, але після відхилення нею ідеї незалежності покинув її та разом із опозицією організував Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), яке в основу своєї діяльності ставило ідею соборності та державності України, демократичну й антикомуністичну діяльність. Органом партії стала газета “Рада”, редактором якої – В. Будзиновський. На сторінках газети вийшла друком одна з найсолідніших праць письменника, “введення” до двотомної “Історії України” (1924) – “Ішли діди на муки” (1925). У цій монографії автор подає історію розвитку української державної думки, визначає її героїв та мучеників: “Культ мучеників за християнську віру не лиш причинився до поширення і угрунтування християнства, але й загартував людей в християнстві так, що не то Ісусові апостоли, але і звичайні ісповідники сеї віри йшли за неї на муки і смерть. Непоборимою офензивною силою християнства і силою консервуючою його здобутки є не так догми, як історія християнства, та культ його геройської мученичої традиції. Не догматикою, але життями святих християнські місіонарі завоювали світ” [1, 10].

Саме в цей період життя, коли після розвалу націонал-демократичної партії В. Будзиновський залишився без засобів до життя, голодував і намагався організувати пресу, в якій би міг висловлювати свої думки, розкривається його повістярський талант. Письменник назвав звернення до белетристики своїм “горожанським” обов'язком. У 1920 році з'являється перша історична повість “Під одну булаву”, якою розпочинається новий період творчості письменника. У цьому ж році виходить повість “Осаул Підкови”, а в 1922-му – “Кров за кров”. Та найбільшого успіху Будзиновський-прозаїк досяг у 20–30-ті роки своїми гостросюжетними пригодницькими творами – “Волю бути козачкою” (1926), “Пригоди запорізьких скитальців” (1927), “Пан Гуляйдуша” (1931), “Гримить” (1934), “Козак Шуба” (1937) та ін. Він стає одним із найпопулярніших письменників Західної України.

Поступово змінюються погляди В. Будзиновського. Він доходить висновку, що ідею суверенності України повністю втілено в життя в тодішній Радянській Україні, а своє завдання вбачає в організації партії, яка б домагалася приєднання Галичини до України сталінського режиму. З групою однопумців В. Будзиновський створює Українську партію праці з друкованим органом “Праця”, на шпальтах якого з'являються замітки з

критикою Петлюри, УНР, ЗУНР та її діячів, прославляється сталінська Україна. В. Будзиновський засуджує й діяльність радикальної партії, І. Франка, звертається до прорадянського журналу “Нові шляхи”. Він вірить у СРСР і навіть не помічає, як опиняється в руках сталінських агентів: “Правди про Радянську Україну не знав. Йому доставляли спеціально підготовлену інформацію, якій вірив. Як мав не вірити товаришам, які з Одеси та Києва писали йому листи про досягнення на Україні. Людям тим вірив і не уявляв навіть, чому вони змушені були писати йому такі листи” [3, 374].

Голод в Україні 1933 року та репресії сталінізму похитнули прорадянські світоглядні стереотипи західняків, змусили В. Будзиновського переглянути свої позиції. З цього приводу Р. Горак зазначив: “Прийшло прозріння й до нього. Воно було неймовірно болючим. Хотів порозумітися з громадськістю. Вмовляв газети, аби надрукували його признання, але вони були глухі. Перестали виходити “Рада” та “Праця”. Прорадянський напрям у пресі збанкрутував. Тільки “Новий час” у 1934 році надав йому можливість висповідатися і надрукував його “Історію національної думки на тлі моїх споминів”. Так і не зумів закінчити їх...” [3, 375].

До останніх днів життя письменник був вірним ідеї української державної незалежності. На думку М. Чернопиского, “він став моральною жертвою найтяжчого і найпідступнішого злочину більшовицьких творців комуноімперії проти українського народу: використання форми, видимості української державності як ширми знищення самої нації” [7, 5]. Жертвами такої пастки були сотні українських патріотів, серед них – М. Грушевський, М. Вороний, А. Крушельницький.

В. Дорошенко, який виступав проти радянської системи, у вступному слові до повісті В. Будзиновського “Нерозлучні”, що вийшла в 1937 році у видавництві “Батьківщина”, писав: “Як колись Іван Франко, так і В. Будзиновський впродовж свого трудового життя переходив різні фази розвитку. Від соціалізму почерез радикалізм до націоналізму, а відтак радянофільства. Туди причалив Будзиновський з чисто націоналістичних спонук. Коли переконався, що так звана Радянська Україна це обман, змінив негайно свою радянську орієнтацію на національні позиції, признавшись до своєї помилки. Всім своїм життям, всією творчістю дав Будзиновський найкращий доказ, що завжди був і залишається до смерті найкращим сином України” [Цит. за 3, 375]. Таким чином, його світоглядні позиції й ідеологічні переконання були не завжди послідовними і виваженими: зійшовшись із М. Драгомановим і вважаючи його своїм учителем, В. Будзиновський невдовзі виступив проти його прорадянських поглядів і почав “боротьбу з Драгоманізмом” (праця В. Будзиновського “Ішли діди на муки” (1925)). Вирішальний вплив на становлення В. Будзиновського мали зв’язки з І. Франком, М. Павликом,

О. Маковеєм, редакційно-журналістська діяльність (журнал “Товариш”, газети “Радикал”, “Громадський голос”, “Рада”, “Праця”). Такі хитання пов’язані з безкомпромісністю, різкістю і водночас із щирістю і прямолінійністю характеру письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будзиновський В. Ішли діди на муки: введення в історію України / В’ячеслав Будзиновський. – [2-ге вид.]. – Нью-Йорк : Говерля, 1958. – 82 с.
2. Вони прославили наш край. Молоді про славетних людей Тернопільщини : [бібліографічний посібник]. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2002. – С. 20–23.
3. Горак Р. Перехресні стежки В’ячеслава Будзиновського / Роман Горак // Будзиновський В. Т. Осавул Підкови : [історичні повісті з часів козаччини]. – Львів : Червона калина, 1990. – С. 368–375.
4. Карманський П. Українська богема / Петро Карманський. – Львів : Олір, 1996. – 144 с.
5. Погребенник Ф. В’ячеслав Будзиновський – письменник і депутат / Федір Погребенник // Слово і час. – 1998. – № 1. – С. 24–26.
6. Франко І. До М. І. Павлика / Іван Франко // І. Франко. Зібрання творів : [у 50 т.]. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 48. – С. 217–220.
7. Чернопиский М. “Сей чоловік на муки піде, а не зрадить...” / Михайло Чернопиский // Західна Україна. – 1993. – № 22 (91). – 23–29 травня. – С. 5.

Стаття надійшла до редакції 21 листопада 2017 року